

ПРОБЛЕМИ І ШЛЯХИ ТОЛЕРАНТИЗАЦІЇ МІЖКОНФЕСІЙНИХ ВІДНОСИН

На сьогодні дискурс про толерантність у релігійній сфері на різних рівнях – від наукового до буденного – став одним з популярних. Незважаючи на значною мірою абстрактність і декларативність позицій багатьох учасників дискусії щодо толерантності як характеру відносин між конфесіями, дуже швидко проявилася принципова різниця в розумінні толерантності, ставленні до неї, відмінність між тим, що декларується, і тим, як на практиці реалізуються відносини між конфесіями, носіями різних віросповідань.

Перше, що слід констатувати у цій проблемі на глобальному рівні, це те, що вербальні заяви і їх практична реалізація знаходяться ніби в різних вимірах: реальні масштабні і резонансні конфлікти релігійних інтересів, що перманентно знаходять свій вияв у різних частинах світу, зводять нанівець численні заяви релігійних діячів найвищого рангу про важливість орієнтації на принципи толерантності. На підтвердження сказаного, можна пригадати факти вибуху міжрелігійної ворожнечі у колишній Югославії, теракти під ісламськими прапорами в Іраку, погроми християнських церков в Індії, реакцію на охрещення мусульманина папою Бенедиктом XVI, жорстоке протистояння між прихильниками сунітського і шиїтського ісламу в ряді арабських країн, міжконфесійні бійки в серці християнського світу – Палестині, численні вияви суїцидального тероризму ісламських фанатиків та ін.

Судячи з аналізу релігійної ситуації і міжконфесійних відносин в країнах дальнього і ближнього зарубіжжя, проблема «толерантності – інтолерантності» носить на сьогодні глобальний характер і актуалізована низкою причин, відображаючи серйозну стурбованість не лише релігійних, а й людських спільнот у цілому масштабами таких процесів та їх інтолерантним характером (ескалація нетерпимості, агресивності та розбрату, активізація і масштабність тероризму, екстремізм тощо). При цьому релігія нерідко стає тим чинником, яким нерідко намагаються сьогодні виправдати масштабні акти насильства по всьому світі, втручання одних держав у справи інших, обмеження прав і свобод одних релігійних груп іншими.

За всієї безпідставності зводити сьогоднішні вияви нетолерантності до дії релігійного чинника, як це робить, наприклад, директор Інституту Європи РАН академік М.Шмельов, характеризуючи нинішній час «третьою світовою війною» між цивілізованим світом і екстремізмом, що виступає під прапором ісламу [Религиозная толерантность. Историческое и политическое измерения. Под ред. А.А.Красикова и Е.С.Токаревой. – М., 2006. – С. 312], залишається фактом, що релігійні гасла досить широко використовуються в різноманітних і масштабних виявах нетерпимості, а релігійний чинник так чи інакше присутній у більшості таких резонансних актів.

Водночас є підстави стверджувати, що актуалізація необхідності дотримання толерантності (терпимості) у наш час викликана не стільки позитивним змістом цього поняття, в якому знайшли відображення прагнення ідеально бажаних відносин між індивідами, групами чи спільнотами, стільки негативним – нетолерантністю, якою узагальнено позначаються відносини нетерпимості, невизнання за іншими права мати інше віросповідання, світогляд, думки, ідеї, традиції, спосіб життя, культуру, звички тощо; агресивне небажання миритися із свободою інших

мати власні переконання, що проявляється у насильстві, відчуженні, силовому нав'язуванні меншинам, зокрема конфесійним, домінуючих ідеологій, переконань, поглядів тощо, ігноруванні прав цих меншин. Більше того, сьогодні йдеться про ескалацію нетерпимості і конфліктів, що потенційно загрожують усім частинам світу, мають глобальний характер, безперешкодно долають національні кордони; про групи й ідеології, що проповідують нетерпимість і набирають силу у всьому світі.

Якщо узагальнювати основні позиції релігійних організацій, груп і їхніх адептів (світських і релігійних) щодо нинішнього ставлення до толерантності у міжконфесійних відносинах, то їх умовно можна звести, на нашу думку, до трьох:

1. Толерантність, терпимість взагалі не властиві людині як *homo sapiens*, релігії за визначенням скоріше нагнітають напругу між людьми, релігійними групами. Авраамітичні релігії пройняті установками на нетерпимість і закликами до знищення невірних [Международная конференция «Религиозная толерантность: политическое и историческое измерения» в Москве (ноябрь 2004 г.) / Джерело: www.sedmitza.ru]. «Кожна релігія, – пишуть російські релігієзнавці, – заявляє про вселенський і абсолютний характер власного трансцендентного досвіду і про помилковість решти. Визнання рівноцінності і рівнозначущості усіх «шляхів до Бога» для справді релігійної людини абсолютно неможливе» [Толерантность. Под общ. ред. М. П. Мчедлова. – М., 2004. – С. 176].

2. Толерантність, реалізація її принципів – важливий шлях мінімізації, обмеження чи подолання міжконфесійної, міжцерковної напруги, утвердження терпимості, взаємоповаги як між віросповідними спільнотами, так і власне віруючими, що не передбачає відмову від власних переконань. На такому розумінні толерантності базуються міжнародні документи ООН, ЮНЕСКО, офіційні документи Європейського співтовариства, Парламентської асамблеї Ради Європи та ін., офіційні позиції багатьох церков, релігійних організацій, практична позиція більшості релігійних спільнот.

3. Толерантність – це «шкідливий західний винахід», що веде до «морального нігілізму», суперечить «традиційним цінностям» і є своєрідним «троянським конем» для проникнення в країни традиційних православних цінностей руйнівних «західних ідей», «американського способу життя» і т.п. «Толерантність, – пише Є. Романов у статті «Вірус толерантності», – це моральне захворювання, під дією якого гине і сама людина, і її близькі. Толерантність веде людину в пустоту, до моральної погибелі. Особливо небезпечна вона в умовах геноциду по відношенню до корінного населення Росії. Пора думати про державну програму протидії програмам сектантів, пов'язаних з насадженням терпимості і байдужості в наших навчальних закладах, в наших дітях...» [Романов Е. Вирус толерантности / Джерело: <http://utoli.narod.ru/eparxia/edition/przhizn/026/04.htm>].

Існують й інші більш чи менш поширені тлумачення цього поняття. Зрозуміло: якщо сьогодні носіями певного бачення толерантності являються якась група ієрархів або державних чиновників в одній країні, то немає гарантій, що завтра, за сучасної розвинутості інформаційних технологій, її адептами не стане частина віруючих, кліру в іншій країні. Тим більше, якщо це відбуватиметься за сприятливих соціальних умов. За результатами соціологічного дослідження Інституту соціології НАН України майже 73% респондентів налаштовані на очікування в найближчі 10 років у суспільстві жорстких конфліктів, що будуть ускладнювати їх життя; 69,6% сумніваються або вважають маловірогідним, що суспільство стане більш людяним і м'якшим [Українське суспільство. 1992–2009. Соціологічний моніторинг. – К., 2009. – С. 492].

Сучасне тлумачення поняття толерантності міжконфесійних відносин в умовах плюралізму, різноманіття культур представляє толерантність міжконфесійних відносин як сукупність принципів співіснування віруючих, релігійних громад і об'єднань у поліконфесійному, плюралістичному і демократичному суспільстві, що є на сьогодні імперативною умовою компромісного, неконфліктного співжиття конфесій, віруючих та невіруючих. Таке розуміння толерантності передбачає:

- повагу і сприйняття існуючого розмаїття релігій, конфесій, віросповідань як різноманітних форм самовираження та самовиявлення людини, гідних існування;
- визнання за іншими спільнотами можливості мати відмінну позицію, переконання, судження, поділяючи або не поділяючи їх [Декларація принципів терпимості. Утверджена резолюцією 5.61 Генеральної конференції ЮНЕСКО от 16 ноября 1995 г. Джерело: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_503&p=1257524197295937];
- визнання не лише за своєю конфесією, а й за всіма іншими права на свободу совісті, зокрема, релігійну свободу, на правову рівноправність і рівність можливостей для всіх конфесій, віросповідань та окремих людей;
- право кожної конфесії у відносинах з іншими конфесіями дотримуватися своїх переконань і визнання такого ж права за іншими на основі визнання універсальних прав та основних свобод людини. При цьому дотримання таких позицій відображає розумний компроміс, а не позицію безпринципності, не означає відмови від своїх або безоглядного прийняття чужих переконань;
- незайняття конфесіями у міжконфесійних відносинах позицій власної виключності, зверхності, домінування, не протиставлення одних релігійних груп («традиційних», «державоутворюючих» релігій») іншим («новим», «тоталітарним», «деструктивним»);
- визнання того, що позиції однієї конфесії чи групи конфесій не можуть бути нав'язані іншим;
- несприйняття і неприйняття конфесією політики влади щодо правової дискримінації, обмежень прав конфесій чи релігійних організацій, спроб політизувати позиції церков та релігійних організацій;
- готовність до практичної співпраці з іншими конфесіями у суспільно значущих напрямках діяльності, залишаючись на принципових позиціях своєї конфесії, віровчення та ін.

Похідне поняття від терміна «толерантність» – толерантизація, що з'явилося порівняно недавно [Див.: Колодний А.М. Толерантизація міжконфесійних відносин в Україні // Україна релігійна. Прогнози релігійного життя України. Колективна монографія. – К., 2008. – С. 78–83], включає в себе, по-перше, мету досягнення толерантних, тобто терпимих, взаємоповажливих, рівноправних відносин, відносин взаємного компромісу, визнання за іншими основних прав і свобод, незважаючи на відмінну позицію; по-друге, цілеспрямовану діяльність з впровадження толерантних відносин між церквами, релігійними організаціями, групами і окремими віруючими різних конфесій.

На важливість в сучасних умовах курсу на толерантизацію як єдино прийняттого характеру відносин, що тільки й робить можливим забезпечення прогресуючого просування людської цивілізації вперед, свідчить те, що спеціальну Декларацію принципів терпимості, підготовлену Генеральною конференцією ЮНЕСКО в листопаді 1995 р., підписали 185 держав-учасниць. На сьогодні в дотриманні принципів толерантності вбачають не лише необхідну умову миру і соціально-економічного розвитку усіх народів, а й істотну протипагу виявам нетерпимості, з глобалізаційними вимірами якої світ зіткнувся в останні десятиліття. Релігійний чинник тією чи іншою мірою виявляє свою присутність чи й ключову роль у почастих у світі актах нетерпимості, насилля, тероризму, ксенофобії, агресивного націоналізму, расизму, антисемітизму, відчуження, маргіналізації і дискримінації щодо національних, етнічних, релігійних, мовних меншин, соціально мало захищених груп у суспільствах, у виявах насилля і залякування щодо окремих осіб чи груп, які реалізують своє право на свободу думки і вираз своїх переконань [Декларація принципів терпимості. Утверджена резолюцією 5.61 Генеральної конференції ЮНЕСКО от 16 ноября 1995 г. Джерело: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_503&p=1257524197295937].

Не випадково чимало дослідників сучасної релігійної конфліктології приходять до висновку про потребу нової універсальної імперативної моралі, дотримання якої у переважно релігійному світі убезпечило б людство від подальшої ескала-

ції насильства на релігійному ґрунті. Зорієнтованість на толерантизацію міжконфесійних відносин – один з таких підходів.

Якими б безпроблемними, на перший погляд, не сприймалися питання толерантизації міжконфесійних відносин, їхнє обґрунтування, а тим більше практична реалізація, пов'язані з цілою низкою проблем. В умовах України такими проблемами, зокрема, є:

1. Суперечність між нагальністю потреби здійснення курсу толерантизації міжконфесійних відносин і фундаментальним концептуальним твердженням практично кожної релігії про власну віросповідну доктрину як єдино істинну, що вивищує дане віросповідання над всіма іншими. Ця претензія на монополізм володіння істиною може бути об'явленою чи латентною, але вона завжди присутня і є однією з головних тез у практичній місіонерській роботі серед неофітів чи віруючих інших конфесій. Міцно об'єднуючи одновірців всередині релігійних об'єднань або громад, віросповідання з виходом за межі одновірної спільноти зустрічається з прихильниками інших віросповідань і мусить доводити (як у знаменитому спорі про віри за київського князя Володимира) свої переваги: більшу істинність, благодатність, більшу відповідність етнонаціональним чи культурним потребам, канонічність, історичні заслуги і т.п., і при цьому вказувати на відсутність таких характеристик у інших віросповідань, тобто протиставляти себе всім іншим.

2. Відсутність поки що системної і систематичної роботи в релігійних спільнотах з формування толерантності як дотримання принципів релігійного співіснування, обов'язкових для всіх. Зарубіжний і вітчизняний досвід діяльності в цьому напрямі засвідчує, що толерантність у суспільстві, в релігійних спільнотах сама по собі з нічого не з'являється; вона виховується й культивується десятиліттями і століттями суспільством, заінтересованим у терпимих відносинах між представниками різних віросповідань.

В силу низки причин характеристики релігійної толерантності в Україні в багатьох аспектах відрізняються від характеристик, наприклад, російських. Позначилися особливості геополітичного розташування України, історичного шляху вітчизняних християнських конфесій, відмінний від російського історичний досвід співіснування православ'я, католицизму, греко-католицизму, іудаїзму, протестантських релігій, ісламу на українських землях, умови діяльності за відсутності власної державності, тривала віддаленість України від владних світських та церковних центрів, різне розуміння толерантності офіційними ієрархічними колами і масою простих віруючих тощо. На специфіці розуміння релігійної толерантності безумовно позначилися і відмінні від російських процеси та явища, що відбулися в церковному середовищі, у позиціях ієрархів, кліру, віруючих України в роки незалежності.

В Україні практично відсутнє надумане протиставлення термінів «своєї» «терпимості» і «чужої», запозиченої чи привнесеної «толерантності», яким в інших країнах означені позиції прихильників двох протилежних доктрин. Однієї – відкритої до європейських і світових цивілізаційних надбань, загальнолюдських цінностей, що у гармонійному поєднанні з традиційними цінностями бачить шлях забезпечення співіснування надзвичайно диференційованих людських спільнот у сучасному світі. Другої – зорієнтованої на штучне відгородження від будь-яких цивілізаційних впливів, на вибудовування нової штучної «завіси» в ідейно-духовній сфері і спасіння власної ідентичності через самоізоляцію, на протиставленні себе «іншим», на розвиток і консервування лише «свого», окремішність якого базують на спільності історико-етно-конфесійного розвитку («руський світ»), релігійній («ісламський світ», «язичницький світ»), етнічній чи якійсь іншій ідентичності. Широкодпазонна, а отже неоднозначна, нечітка етимологія терміна «толерантність» (понад 30 значень) дає таке ж широке поле для довільних інтерпретацій цього поняття – від поваги до думок і світоглядних переконань інших людей чи спільнот до витлумачень цього поняття в суто ідеологічному ракурсі – як наступ «духовного індіферентизму», «морального нігілізму», ігнорація «традиційних цінностей», диверсифікація західних ідей і моральних норм тощо.

В Україні, де історично і геополітично традиція віротерпимості, лояльності, доброзичливості здавна була необхідною умовою співжиття православних серед поляків-католиків та литвинів-язичників, греко-католиків серед поляків-католиків, православних українців і православних росіян, православних і мусульман, православних та іудеїв і протестантів, ця традиція віротерпимості з різних причин (політичних, адміністративно-правових, соціальних, релігійно-церковних, ідеологічних) неодноразово переривалася, свідомо чи несвідомо упосліджувалася, знецінювалася, а в перші роки незалежності, в умовах жорсткого соціального розшарування та демаркування суспільства, його диференціації за політичними, партійними, релігійними, національними уподобаннями – перетворилася на забуту й занедбану. Сподіватися на довільне проростання і утвердження толерантності в суспільстві, що за оцінкою парламенту, переживає "глибоку системну духовну кризу" [Рекомендації парламентських слухань "Духовна криза суспільства і шляхи її подолання". Схвалено Постановою Верховної Ради України від 20 квітня 2004 року №1689– IV. – С. 1], досить важко, оскільки існуючі явища та тенденції, тим більше на тлі економічних та фінансових негараздів в Україні, аж ніяк не вказують на тенденції скорого поліпшення ситуації.

За цих умов важко говорити й про видимі й вагомі результати реалізації церквами декларацій щодо свого потенціалу об'єднувати, робити суспільство і націю духовно монолітними, що мало б стати наслідком утвердження толерантних відносин між прихильниками принаймні найбільших конфесій. Релігійний чинник в частині випадків зумовлює скоріше роз'єднуючі, дезінтеграційні процеси, аніж інтегруючі. Взяти розкол у православ'ї. За даними Центральної виборчої комісії України на 07.02.2010 р. доросле населення в Україні складало 37,051 млн. чол. Згідно з соціологічними дослідженнями Інституту соціології НАН України 2010 р. до православного віросповідання віднесли себе 77,1% респондентів [Українське суспільство. 1992–2009. Соціологічний моніторинг. – Біжучий архів Інституту соціології за 2010 р.]. Екстраполюємось від питання, наскільки вони справжні віруючі; важливо, що за своїм походженням, сімейним вихованням, обрядом хрещення, участю у відзначенні релігійних свят та обрядів ці респонденти самоідентифікували себе православними. У кількісному виразі це 28,5 млн. чол., що так чи інакше вважають себе православними. Як не метафорично це звучить, але розкол відбувся і в головах цих 28,5 млн. чол., оскільки якими віруючими вони не були, більшість з них, ймовірно, визначилися, з якою вони церквою. Без перебільшення можна стверджувати, що такої масштабної диференціації, такого поділу не знає навіть політична сфера. Що не менш важливо, так це те, що існуючий у православ'ї розкол створює у релігійному середовищі прецедент «нормальності» таких напружених відносин. Опосередковано загальна атмосфера більш ніж проблемного дотримання принципів толерантності у міжправославному конфлікті негативно впливає й на інші існуючі в країні лінії релігійної напруги, їх характер, тональність відносин, позиції сторін, незалежно від того, наскільки явними чи латентними є їх вияви: між православними і греко-католиками, греко-католиками і римо-католиками, між православними і прихильниками харизматичних церков, між православними і мусульманами, між православними і представниками новітніх релігій, між представниками різних течій в ісламі і т.д. Для прикладу: оцінюючи нинішній стан відносин між православними та греко-католиками, глава УПЦ МП митрополит Володимир (Сабодан) у своїй інавгураційній промові у Варшаві з нагоди присвоєння йому ступеня почесного доктора «Honoris Causa» (2008 р.) зазначав, що ці відносини «бажають бути кращими», «досі не унормовані», а «офіційний діалог між нашими Церквами на сьогодні, на жаль, неможливий» [Володимир, Блаженніший митрополит Київський і всієї України. Українська Православна Церква: сьогодні і перспективи. Інавгураційна промова 18 лютого 2008 року на урочистій церемонії присвоєння митрополиту Володимир у ступеня почесного доктора «Honoris Causa» Християнською Богословською академією у Варшаві / Офіційний сайт УПЦ].

3. Ще однією проблемою процесу толерантизації міжконфесійних відносин є, на нашу думку, певна неготовність релігійних спільнот і суспільства в цілому до

практичного функціонування в координатах тих загальнолюдських цінностей, що були проголошені і прийняті Україною на початку 90-х рр.: права людини, релігійний плюралізм, свобода совісті, релігійна свобода, інформаційна відкритість, релігійна толерантність, рівність, діяльність у правовому полі і т. п. Пригадаймо: в українському суспільстві, що вийшло з тоталітаризму, в церковних об'єднаннях такого ж походження, керованих ієрархами радянської школи виживання в секуляризованому суспільстві, ще тривалий час після 1991 р. проблеми в релігійній сфері (як і всі інші) інерційно вирішувалися за звичними з минулого методами і схемами: будь-то створення УАПЦ КП (пізніше УПЦ КП), ліквідація як ситуативно зайвої УАПЦ (реєстрація відновлена 1995 р.), нехтування, а потім й усунення від справ непотрібних ієрархів, захоплення значущих культових будівель, інформаційне блокування церков та ієрархів-опонентів чи спроби адміністративними методами, «зверху», одним розчерком пера об'єднати православні церкви іт.п.

На таку морально-психологічну неготовність, непослідовність, факультативність апеляції до толерантності на особистісному і груповому рівні вказують і результати соціологічних досліджень. За досить високого рівня декларованої поваги до інших релігій (74,6%), вже перше уточнююче запитання про потребу наділення усіх релігій рівними правами виявляє істотно нижчий рівень згоди респондентів з цим практичним виявом толерантності (61,3%; ті, що коливаються і не погоджуються складають 27,5%). Інше уточнююче запитання щодо володіння всіма релігіями істиною також дав результат, що суттєво корегує декларовану толерантність респондента (судження, що в будь-яку релігію закладено основні істини поділяє 54,7%; 35% греко-католиків і 16% православних вважають, що істиною володіє лише одна релігія) [Дані за книгою: Паращевін М. Релігія та релігійність в Україні. – К., 2009. – 58–61].

4. Важливою проблемою є й те, що толерантність і практичне керівництво нею як принципом у реальному релігійно-церковному житті знаходяться ніби в різних площинах застосування. Це підтверджує порівняльний аналіз, з одного боку, змісту заяв, всякого роду декларацій про готовність діяти толерантно, що оприлюднюються церковними органами та службами, а з другого – подій, фактів, конкретних акцій, що відбуваються в практичному житті релігійних спільнот і далеко не завжди демонструють слідування принципам толерантності. Не ставши суттю практичного поведінського реагування на релігійну позицію, світоглядні і віросповідні цінності та переконання інших, декларативна (тобто голослівна, насправді незасвоєна) толерантність легко забувається чи й ігнорується в життєвих конфліктних ситуаціях. Тому на різного роду форумах, конференціях за участю представників церков, релігійних організацій говориться багато гарних слів про толерантність, терпимість, взаємоповагу, але коли на практиці справа торкається, зокрема, реальних майнових інтересів, то принципи толерантності часто відходять на другий план.

Мають місце й інші проблеми, які також суттєво ускладнюють процес толерантизації міжконфесійних відносин. Узагальнено можна стверджувати, що весь комплекс цих проблем виник не сам по собі, а сформувався під дією низки об'єктивних, суб'єктивних чи суб'єктивно-об'єктивних причин. Такими глибинними причинами для виявів нетолерантності в міжконфесійних відносинах в сучасній Україні, зокрема, є:

1. Прискорені процеси поліконфесіоналізації релігійного простору України. Різке зростання релігійної мережі, дія інших чинників мали своїм передбачуваним наслідком конфлікт релігійних інтересів між практично всіма церквами та релігійними організаціями, що виливався у їх латентну боротьбу за віруючих, культові будівлі та майно, за віртуальне церковне «главенство», за вплив на суспільну думку, представників влади, політиків, мас-медія тощо.

2. Значне збільшення рівня самодекларованої релігійності серед української спільноти. Ліквідація у процесі демократизації українського суспільства партійно-ідеологічного та світоглядного монополізму, актуалізація національних пріоритетів, лібералізація державного ставлення до релігійно-церковного інституту і відоме в соціальній психології типове реагування спільнот на зняття світоглядних

заборон чи обмежень створили в Україні умови для майже масового декларування індивідами своєї релігійності (за даними соціологічних досліджень цей рівень зріс з 43,3% 1991 р. [Сучасна релігійна ситуація в Україні: стан, тенденції, прогнози / Відпов. ред. Косуха П.І. – К., 1994. – С. 146] до 85,2% 2010 р. [Українське суспільство. 1992–2009. Соціологічний моніторинг. – Біжучий архів Інституту соціології за 2010 р.]). Величезний приток до церков та релігійних організацій віруючих (у своїй масі тих, які раніше декларували себе невірними чи байдужими до релігії) закономірно спричинив до суперництва між релігійними організаціями за ці «резерви» майбутнього употужнення власних конфесій. Це суперництво за віруючих, а фактично – за майбутнє конкретних церков чи релігійних організацій на практиці у багатьох випадках не дуже зважало на принципи толерантності, на визнання й за іншими права і свободи дотримуватися своїх переконань тощо.

3. Привнесення на хвилі революційно-політичного і релігійного романтизму 90-х рр. ХХ ст. у релігійне середовище ідей, підходів, способів розв'язання проблемних питань, психології поведінки тощо, властивих позарелігійним спільнотам, – політичним, національним, націоналістичним, культурним та ін.

4. Політизація релігійних проблем, намагання включити в їх розв'язання владні чинники, партії і політиків, спекулятивне переведення проблеми міжконфесійних відносин у площину міждержавних, міжнаціональних відносин.

5. Дія зовнішнього, зокрема зарубіжного чинника, що на практиці нерідко живить чи й консервує нетолерантні міжконфесійні відносини в Україні, нівелює або блокує результативність заходів, спрямованих на толерантизацію відносин. Можна припустити, наприклад, що нормалізація православно-греко-католицьких відносин йшла б значно успішніше, якби на неї не впливав хід і перипетії діалогу між Москвою і Ватиканом, де обидва партнери у переговорах вирішують, перш за все, власні інтереси; діалог між УПЦ МП і УПЦ КП був би результативнішим, коли б на його учасників не впливала позиція Російської православної церкви і т.п.

6. Сформована ще в радянський час матеріальна база потенційної конфліктності, що в ряді випадків відіграє роль матеріалізованої першопричини для нетолерантних відносин. Йдеться про існуючу до сьогодні істотну нестачу культових будівель (рівень забезпеченості релігійних організацій молитовними приміщеннями на рівні 70,0%), майна, церковних книг тощо, утворену значною мірою політикою їх знищення, руйнування, конфіскації в рамках політики антирелігійних кампаній радянського періоду. Саме в процесі боротьби за обмежену кількість культових будівель (церков, мечетей, молитовних будинків) в Україні проявилися найгостріші випадки релігійного радикалізму, екстремізму, нетерпимості, нехтування правами інших, що до того ж у ряді регіонів мали чітко означені національну або націоналістичну мотивацію та забарвлення.

7. Історична інерція масової свідомості як нетолерантною у ставленні до носіїв світоглядів, ідей, позицій, суспільної поведінки, що розходилися з офіційною. Це було властиво вихованню, у тому числі й релігійному, як у період входження України до Російської імперії з майже монопольним функціонуванням державного православ'я, так і в добу існування УРСР з її культом «войовничого» атеїстичного світогляду, нетерпимості до інакшесудання, адміністративного усунення світоглядних опонентів тощо.

8. Істотне зрушення суспільного (політичного, економічного, морально-духовного) клімату в Україні в умовах неухильного зростання соціальної нерівності у бік конфліктності, агресивності, правового нігілізму на всіх рівнях, недовіри до офіційних структур влади, абсолютизації власної точки зору і нехтування чи й ігнорування думки, переконань, позицій, прав інших, що, проявляючись у всіх сферах життєдіяльності, не може негативно не позначатися і на релігійній сфері, сфері міжконфесійних відносин, якими б відносно самоізолюваними вони не здавалися. Особливо руйнівним щодо толерантності відносин між представниками різних віросповідань видається проникнення релігійної нетерпимості у найбільш глибоке, масштабне і резонансне побутове середовище, де вияви нетолерантності, ігнорування позицій інших, неповаги до переконань, що не співпадають з власними

набуває не лише неосязності, а й категоричності, безкомпромісності, огрублення, спрощення, вульгаризації, образливих форм і за всієї своєї простоти, але емоційності й бездоказовості може, як певний стереотип, існувати, паразитувати на складнощах міжконфесійних відносин досить тривалий час.

Для утвердження толерантних відносин між церквами, конфесіями, самими віруючими потрібні системні і систематичні зусилля як релігійної спільноти, так і всеукраїнського загалу, зацікавленого в стабільному суспільстві. Успіх цих зусиль слід шукати на шляху:

1. Мінімізації чи й нейтралізації дії причин, що прямо чи опосередковано, але у всіх випадках негативно діють на стан міжконфесійних відносин, сприяють виявам нетолерантних відносин (політизація релігії, клерикалізація держави і суспільства, втручання державних структур у міжцерковні, міжконфесійні відносини, розкол православних церков, дія екстремістськи та фундаменталістськи налаштованих віруючих, релігійних груп, навколоцерковних спільнот та ін.).

2. Трансформації вітчизняного законодавства у напрямі запровадження правових норм, що утверджують реальну рівність прав релігійних громад, організацій та об'єднань, не допускають вивищення одних релігій та церков над іншими (як би це не мотивувалося), ставлять надійні правові перепони дискримінації за світоглядною, віросповідною чи національною ознакою.

3. Вироблення надійних правових та адміністративних механізмів попередження і недопущення на місцях практики прихованої нетолерантності при розв'язанні місцевими органами влади, органами місцевого самоврядування конкретних проблем релігійної сфери, що зачіпають міжконфесійні відносини (повернення культових будівель та майна, визначення питань правонаступництва релігійних громад, реєстрація нових релігійних організацій тощо).

4. Всебічне заохочення практики діалогу, переговорного процесу між конфліктуючими сторонами у релігійній сфері, в першу чергу, тими, що істотно впливають на релігійну ситуацію в Україні в цілому, – міжправославному, православно-греко-католицькому та ін.

5. Підвищення об'єктивності, рівня конфесійної незаангажованості, професійного рівня матеріалів щодо релігійної сфери, міжконфесійних відносин у засобах масової інформації.

■ **ЗАЄЦЬ О.**

ОГЛЯД ДІЯЛЬНОСТІ МІЖКОНФЕСІЙНИХ РАД В УКРАЇНІ ПРОТЯГОМ 2010 РОКУ

2010 рік в Україні насичений подіями суспільно-політичного характеру: президентські вибори, формування нової владної команди, нові акценти в зовнішній і внутрішній політиці, розгубленість опозиції, протести правозахисників і студентів, зміни в судовій системі, повернення до Конституції України в редакції 1996 року, місцеві вибори, протести підприємців малого та середнього бізнесу проти Податкового кодексу, нові законодавчі ініціативи влади, анонсування адміністративної реформи тощо. На фоні бурхливих суспільно-політичних подій актуально розглянути діяльність міжконфесійних інституцій в контексті державно-церковних і суспільно-релігійних відносин в Україні за останній річний період.

■ **Заєць О.В.** – голова Правління Інституту релігійної свободи.